

MULTISEKTORSKI PRISTUP ZAŠTITI MENTALNOG ZDRAVLJA I DOBROBITI IZBEGLICA

Izbeglička kriza u Srbiji, kao i promene u migracionim tokovima inicijalno su zahtevali primarno humanitarni odgovor, i doneli mnogobrojne izazove i neizvesnost. Nakon zatvaranja Balkanske rute, što je dovelo do manjeg broja izbeglica tražilaca azila i migranata¹, ali i njihovog dužeg boravka u Srbiji, nove okolnosti stvorile su potrebu za pomeranjem kao dugoročnim, sistemskim i održivim rešenjima (United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR], 2017, 2018).

Mnogobrojne studije govore o patnji i kršenju ljudskih prava sa kojima se izbeglice suočavaju u svojim zemljama porekla, tokom tranzita, kao i nakon dolaska u novu zemlju (Cantekin & Gençöz, 2017; Carswell, Blackburn, & Barker, 2009; Hallas, Hansen, Stæhr, Munk-Andersen, & Jorgensen, 2007; Keller et al., 2003; Laban, Gernaat, Komproe, Van Der Tweel, & De Jong, 2005; Priebe, Giacco, & El-Nagib, 2016; Raghavan, Rasmussen, Rosenfeld, & Keller, 2012; Steel et al., 2009; Vukčević, Dobrić, & Purić, 2014; Vukčević, Momirović, & Purić, 2014, 2016; Vukčević Marković, Gašić, & Bjekić, 2017). Imajući u vidu brojne faktore rizika kojima su izbeglice izložene, ne iznenađuje rezultat procene mentalnog zdravlja u kom je učestvovalo preko 600 izbeglica u Srbiji tokom 2017 i 2018 godine, a kojom je pokazano da 86.1% izbeglica postižu skor koji je veći od prelomne vrednosti za identifikaciju osoba čije je mentalno zdravlje pod rizikom ili je akutno narušeno. Takođe, 74.7% njih akutno ima psihološke tegobe, 25.7% pokazuje izražene simptome karakteristične za posttraumatski stresni poremećaj (PTSP), a 44.8% simptome depresije (Vukčević Marković et al., 2017; Vukčević Marković, Stanković, & Bjekić, 2018). Međutim, očuvani pozitivni aspekti psihološkog funkcionisanja kao što su rezilijentnost, snage i kapaciteti za prevladavanja ukazuju na to da ovi simptomi pre predstavljaju reakciju na traumatsko iskustvo i trenutne životne izazove, nego poremećaje mentalnog zdravlja (Vukčević Marković et al., 2017, 2018).

Imajući u vidu kontekstualne specifičnosti, prilikom osmišljavanja odgovora na potrebe i izazove mentalnog zdravlja u izbegličkom kontekstu, od ključne je važnosti ostvariti multisektorski pristup. Tako, pored obezbeđivanja različitih usluga mentalnog zdravlja izbeglicama, značajno je razvijati sistemske faktore koji doprinose redukciji tegoba u domenu mentalnog zdravlja i unapređuju psihološku dobrobit i pozitivne aspekte psihološkog funkcionisanja.

Sa ciljem obezbeđivanja empirijski utemeljenog multisektorskog pristupa zaštiti mentalnog zdravlja, ovde predstavljamo zaštitne i faktore rizika za mentalno zdravlje i dobrobit izbeglica, na osnovu savremene literature i istraživanja sprovedenih u Srbiji u periodu od 2016 do 2018, uz podršku UNHCR-a Srbija:

- **Broj i tip traumatskog iskustva doživljenog tokom premigracionog i migracionog perioda** (Priebe et al., 2016) su povezani sa teškoćama u oblasti mentalnog zdravlja (Aragona, Pucci, Mazzetti, Maisano, &

¹ Radi lakšeg praćenja teksta termin *izbeglica* će biti korišćen da označi sve osobe koje su iz različitih razloga bile primorane da napuste svoju zemlju porekla, nezavisno od njihovog aktuelnog pravnog statusa.

Salvatore, 2013; Cantekin & Gençöz, 2017; Carswell et al., 2009; Gerritsen et al., 2006; Steel et al., 2009; Tinghög et al., 2017; Vukčević et al., 2016).

- **Postmigracioni stresori** su povezani sa fizičkim i psihološkim tegobama i psihološkom dobrobiti (Aragona et al., 2013; Cantekin & Gençöz, 2017; Carswell et al., 2009; Gerritsen et al., 2006; Hallas et al., 2007; Kirmayer et al., 2011; Laban, Gernaat, Komproe, Schreuders, & De Jong, 2004; Laban et al., 2005; Laban, Komproe, Gernaat, & de Jong, 2008; Raghavan et al., 2012; Steel, Silove, Bird, & McGorry, 1999; Tinghög et al., 2017).
- **Boravak u zatvoru/pritvoru** ima negativne posledice po mentalno zdravlje izbeglica (Cleveland & Rousseau, 2013; Mares, 2016; Steel et al., 2006, 1999).
- **Pravni status i dužina trajanja azilne procedure** – dugo trajanje azilne procedure, kao i odlaganja i neizvesnost tokom te procedure negativno utiču na mentalno zdravlje (Hallas et al., 2007; Laban et al., 2004, 2005, 2008; Raghavan et al., 2012; Steel et al., 1999).
- **Tip i kvalitet stambenog objekta** predstavljaju značajne aspekte opšte dobrobiti, dok je pokazano da prolongirani život u neadekvatnom smeštaju ima negativan efekat na mentalno zdravlje, (Pevalin, Reeves, Baker, & Bentley, 2017; Pevalin, Taylor, & Todd, 2008; Ziersch, Walsh, Due, & Duivesteyn, 2017), uspeh u školovanju i prilagođavanje dece (Murray, 1974), kao i konzumiranje alkohola i psihoaktivnih supstanci (Rudge & Nicol, 2000).
- **Socijalna podrška predstavlja zaštitni faktor za probleme mentalnog zdravlja, kao i strategiju prevladavanja problema u oblasti mentalnog zdravlja** (Turner & Brown, 2010). Takođe, pokazano je i da su socijalna **izolacija i usamljenost** pozitivno povezani sa problemima u oblasti mentalnog zdravlja (Buchegger-Traxler & Sirsch, 2012; Cacioppo, Hughes, Waite, Hawkley, & Thisted, 2006; Li, Liddell, & Nickerson, 2016; Matthews et al., 2015; Tinghög et al., 2017).
- **Gubitak kulturoloških obrazaca i podrške i ograničen pristup specifičnoj ishrani** su povezani sa izraženijim tegobama u oblasti mentalnog zdravlja (Cantekin & Gençöz, 2017; Carswell et al., 2009; Gerritsen et al., 2006; Steel et al., 1999).
- **Problemi u komunikaciji, dobijanju radne dozvole ili posla, kao i loši uslovi rada** su povezani sa većim brojem tegoba u oblasti mentalnog zdravlja (Carswell et al., 2009; Laban et al., 2005; Li et al., 2016; Steel et al., 1999; Tinghög et al., 2017).
- **Ograničen pristup zdravstvenim i socijalnim uslugama** su povezani sa teškoćama u domenu mentalnog zdravlja (Steel et al., 1999).

Rezultati istraživanja koje je za cilj imalo proveru povezanosti postmigracionih teškoća i mentalnog zdravlja izbeglica u Srbiji (Vukčević Marković, Živanović, & Bjekić, submitted), pokazuju da su sledeći faktori rizika povezani sa problemima u domenu mentalnog zdravlja:

- Razdvojenost od članova porodice
- Doživljaj izolovanosti, usamljenost i dosada
- Odlaganje i dugo trajanje azilne procedure
- Strahovanje od toga da će biti vraćeni u zemlju porekla
- Nemanje dozvole za rad i siromaštvo
- Ograničena pomoć humanitarnih organizacija i državnih institucija
- Ograničen pristup zdravstvenim uslugama i psihološkom savetovanju
- Teškoće u prilagođavanju, posebno u domenu komunikacije i ishrane

Kako bismo zaštitili, podržali i unapredili mentalno zdravlje i psihološku dobrobit izbeglica, važno je imati u vidu navedene nalaze prilikom izrade različitih politika, razvijati i u njih inkorporirati procedure usmerene na zaštitu mentalnog zdravlja, kao i obezbediti multisektorski pristup i saradnju na programima koji za cilj imaju zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja i psihološke dobrobiti izbeglica u Srbiji.

Literatura

- Aragona, M., Pucci, D., Mazzetti, M., Maisano, B., & Salvatore, G. (2013). Traumatic events, post-migration living difficulties and post-traumatic symptoms in first generation immigrants: a primary care study. *Ann Ist Super Sanità, 49*(2), 169–175. doi: 10.4415/ANN
- Buchegger-Traxler, A., & Sirsch, U. (2012). The impact of risk and protective factors on mental health and well-being - Austrian adolescents and migrant adolescents from war-affected countries. *Italian Journal of Public Health, 9*(3). doi: 10.2427/7530
- Cacioppo, J. T., Hughes, M. E., Waite, L. J., Hawkley, L. C., & Thisted, R. A. (2006). Loneliness as a specific risk factor for depressive symptoms: Cross-sectional and longitudinal analyses. *Psychology and Aging, 21*(1), 140–151. doi: 10.1037/0882-7974.21.1.140
- Cantekin, D., & Gençöz, T. (2017). Mental Health of Syrian Asylum Seekers in Turkey: The Role of Pre-Migration and Post-Migration Risk Factors. *Journal of Social and Clinical Psychology, 36*(10), 835–859. doi: 10.1521/jscp.2017.36.10.835
- Carswell, K., Blackburn, P., & Barker, C. (2009). The Relationship Between Trauma, Post-Migration Problems and the Psychological Well-Being of Refugees and Asylum Seekers. *International Journal of Social Psychiatry, 57*(2), 107–119. doi: 10.1177/0020764009105699
- Cleveland, J., & Rousseau, C. (2013). Psychiatric Symptoms Associated With Brief Detention of Adult Asylum Seekers in Canada. *CanJPsychiatry, 58*(7), 409–416.
- Gerritsen, A. a M., Bramsen, I., Devillé, W., van Willigen, L. H. M., Hovens, J. E., & van der Ploeg, H. M. (2006). Physical and mental health of Afghan, Iranian and Somali asylum seekers and refugees living in the Netherlands. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 41*(1), 18–26. doi: 10.1007/s00127-005-0003-5
- Hallas, P., Hansen, A. R., Stæhr, M. A., Munk-Andersen, E., & Jorgensen, H. L. (2007). Length of stay in asylum centres and mental health in asylum seekers: A retrospective study from Denmark. *BMC Public Health, 7*, 1–6. doi:10.1186/1471-2458-7-288
- Keller, A. S., Rosenfeld, B., Trinh-Shevrin, C., Meserve, C., Sachs, E., Leviss, J. a., ... Ford, D. (2003). Mental health of detained asylum seekers. *Lancet, 362*, 1721–1723. doi: 10.1016/S0140-6736(03)14846-5
- Kirmayer, L. J., Narasiah, L., Munoz, M., Rashid, M., Ryder, A. G., Guzder, J., ... Pottie, K. (2011). Common mental health problems in immigrants and refugees: General approach in primary care. *Cmaj Review, 183*(12), 959–967. doi: 10.1503/cmaj.090292
- Laban, C. J., Gernaat, H. B. P. E., Komproe, I. H., Schreuders, B. A., & De Jong, J. T. V. M. (2004). Impact of a long asylum procedure on the prevalence of psychiatric disorders in Iraqi asylum seekers in The Netherlands. *Journal of Nervous and Mental Disease, 192*(12), 843–851. doi: 10.1097/01.nmd.0000146739.26187.15
- Laban, C. J., Gernaat, H. B. P. E., Komproe, I. H., Van Der Tweel, I., & De Jong, J. T. V. M. (2005). Postmigration living problems and common psychiatric disorders in Iraqi asylum seekers in the Netherlands. *Journal of Nervous and Mental Disease, 193*(12), 825–832. doi: 10.1097/01.nmd.0000188977.44657.1d
- Laban, C. J., Komproe, I. H., Gernaat, H. B. P. E., & de Jong, J. T. V. M. (2008). The impact of a long asylum procedure on quality of life, disability and physical health in Iraqi asylum seekers in the Netherlands. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 43*, 507–515. doi: 10.1007/s00127-008-0333-1
- Li, S. S. Y., Liddell, B. J., & Nickerson, A. (2016). The Relationship Between Post-Migration Stress and Psychological Disorders in Refugees and Asylum Seekers. *Current Psychiatry Reports, 18*(9), 1–9. doi: 10.1007/s11920-016-0723-0
- Mares, S. (2016). The mental health of children and parents detained on christmas island: Secondary analysis of an australian human rights commission data set. *Health and Human Rights, 18*(2), 219–232.
- Matthews, T., Danese, A., Wertz, J., Ambler, A., Kelly, M., Diver, A., ... Arseneault, L. (2015). Social Isolation and Mental Health at Primary and Secondary School Entry: A Longitudinal Cohort Study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 54*(3), 225–232. doi: 10.1016/j.jaac.2014.12.008
- Murray, R. (1974). The influence of crowding on children's behaviour. In D. Canter & T. Lee (Eds.), *Psychology and the Built Environment*. London: Architectural Press.
- Pevalin, D. J., Reeves, A., Baker, E., & Bentley, R. (2017). The impact of persistent poor housing conditions on mental health: A longitudinal population-based study. *Preventive Medicine, 105*(April), 304–310. doi: 10.1016/j.ypmed.2017.09.020
- Pevalin, D. J., Taylor, M. P., & Todd, J. (2008). The dynamics of unhealthy housing in the UK: A panel data analysis. *Housing Studies, 23*(5), 679–695. doi: 10.1080/02673030802253848
- Priebe, S., Giacco, D., & El-Nagib, R. (2016). Public health aspects of mental health among migrants and refugees: a review of the evidence on mental health care for refugees, asylum seekers and irregular migrants in the WHO European Region. *Health Evidence Network Synthesis Report 47*, http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/317622/HEN-synthesis-report-47.pdf?ua=1
- Raghavan, S., Rasmussen, A., Rosenfeld, B., & Keller, A. S. (2012). Correlates of Symptom Reduction in Treatment-Seeking Survivors of Torture. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*. doi: 10.1037/a0028118
- Rudge, J., & Nicol, F. (2000). *Cutting the Cost of Cold: Affordable Warmth for Healthier Homes*. London and New York: E & FN Spon.
- Steel, Z., Chey, T., Silove, D., Marnane, C., Bryant, R. A., & Van Ommeren, M. (2009). Association of torture and other potentially traumatic events with mental health outcomes among populations exposed to mass conflict

- and displacement: A systematic review and meta-analysis. *JAMA - Journal of the American Medical Association*, 302(5), 537–549. doi: 10.1001/jama.2009.1132
- Steel, Z., Silove, D., Bird, K., & McGorry, P. (1999). Pathways from War Trauma to Posttraumatic Stress Symptoms Among Tamil Asylum Seekers, Refugees, and Immigrants. *Journal of Traumatic Stress*, 12(3).
- Steel, Z., Silove, D., Brooks, R., Momartin, S., Alzuhairi, B., & Susljik, I. (2006). Impact of immigration detention and temporary protection on the mental health of refugees. *British Journal of Psychiatry*, 188(1), 58–64. doi: 10.1192/bjp.bp.104.007864
- Tinghög, P., Malm, A., Arwidson, C., Sigvardsson, E., Lundin, A., & Saboonchi, F. (2017). Prevalence of mental ill health, traumas and postmigration stress among refugees from Syria resettled in Sweden after 2011: A population-based survey. *BMJ Open*, 7(12). doi: 10.1136/bmjopen-2017-018899
- Turner, R., & Brown, R. (2010). Social Support and Mental Health. *A Handbook for the Study of Mental Health*, (May). http://hmid.basijmed.ir/public/hmid/books/mental_health/A_Handbook_for_the_Study_of_Mental_Health__Social_Contexts__Theories__and_Systems__2nd_edition.pdf#page=222
- United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR]. (2017). *Serbia update*. <https://data2.unhcr.org/ar/documents/download/61225>
- United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR]. (2018). *Centre profiling*. <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/55034>
- Vukčević, M., Momirović, J., & Purić, D. (2014). *Study of The Mental Health of the Asylum Seekers in Serbia*. UNHCR.
- Vukčević, M., Momirović, J., & Purić, D. (2016). Adaptation of Harvard Trauma Questionnaire for working with refugees and asylum seekers in Serbia. *Psihologija*, 49(3), 277–299. doi:10.2298/PSI1603277V
- Vukčević Marković, M., Gašić, J., & Bjekić, J. (2017). *Refugees' Mental Health*. Serbia, Belgrade: Psychosocial Innovation Network.
- Vukčević Marković, M., Stanković, I., & Bjekić, J. (2018). *Psychological wellbeing of refugees in Serbia*. Serbia, Belgrade: Psychosocial Innovation Network.
- Vukčević Marković, M., Živanović, M., & Bjekić, J. (submitted). Post-migration Living Difficulties and Mental Health in Refugees and Asylum Seekers in Serbia. To appear in *Politische Psychologie - Journal of Political Psychology*.
- Ziersch, A., Walsh, M., Due, C., & Duivesteyn, E. (2017). Exploring the relationship between housing and health for refugees and asylum seekers in south Australia: A qualitative study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(9). doi: 10.3390/ijerph14091036